

Zdenka Braunerová ke 150. výročí narození

Marcela Šášinková / Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy /
e-mail: sasinkova@muzeum-roztoky.cz

V roce 2008 jsme si připomněli 150. výročí narození výtvarnice Zdenky Braunerové. Většinu vzpomínkových akcí pořádalo Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, které je s rodinou Braunerových pevně spjato. Instituce sídlí v budově bývalého mlýna, který koupil otec malířky František August Brauner v roce 1861 jako místo pro letní bydlení. Po smrti otce byl mlýn dispozičně upraven na letní nájemní byty a v roce 1904 kolaudovala Zdenka Braunerová svůj samostatný ateliér stojící v sousedství mlýna. Po její smrti přešel ateliér do soukromých rukou, byl několikrát stavebně upravován a muzeum obě budovy, jak mlýn, tak ateliér, koupilo až v 70. letech 20. století.

Budova mlýna slouží v současnosti jako sídlo ředitelství a pracovní odborných oddělení. Povodeň v roce 2002 pomohla muzeu uskutečnit dlouhodobě plánovaný záměr rehabilitace malířčina ateliéru, který byl zpřístupněn veřejnosti v roce 2005. Jeho součástí je trvalá expozice malířčina díla i zčásti dochovaného rodinného nábytku.¹ Muzeum spravuje ve svých sbírkách velkou část uměleckého dědictví výtvarnice, ať už se jedná o obrazy, kresby, knižní grafiku nebo volnou grafiku. Muzejní archiv obsahuje i část osobního fondu. Díky obnově malířčina ateliéru byl získán i další prostor k rozličným aktivitám spojeným se jménem Braunerových. Pravidelně se vystavují nejen práce umělkyně, ale i jejich přátel.² Zároveň se rozšiřuje publikační činnost zaměřená na umělecký odkaz Braunerové, ale jsou publikovány i dílčí statě mapující životní cestu malířky.³

V neposlední řadě bylo na sklonku roku 2007 založeno občanské sdružení Salon Zdenky Braunerové, které svou činností podporuje akce Středočeského muzea, pořádá pravidelná setkání s veřejností s kulturním programem, bazary a dražbami. Finanční výtěžky z těchto akcí věnuje sdružení ve prospěch uměleckých škol (letos Deylova konzervatoř).

Kromě letošní samostatné krátkodobé výstavy o malířčině životě byla uspořádána pro veřejnost řada akcí, ať již Salony či návštěvy v malířčině ateliéru nebo křest poštovní známky s motivem obrazu Zdenky Braunerové, která byla vydána dne 5. 11. 2008 Českou poštou.⁴

Zdenka Braunerová jako objekt badatelské činnosti v Čechách v posledních letech

Malířka a grafička Zdenka Braunerová se dostává v posledních letech stále více do popředí zájmu badatelů, stejně tak jako její vrstevnice či umělkyně o generaci mladší. Příčina tkví i v nedávno založeném historickém oboru – gender studies (obor zabývající se rozdíly v postavení a uplatnění mužů a žen ve společnosti a kultuře a dějinami žen)

¹ ŠÁŠINKOVÁ, Marcela; VLK, Miloslav. Zdenka Braunerová 1858–1934. Ateliér, historie – stavba – expozice. CD-ROM, Roztoky u Prahy 2005, tiskem vyšlo 2006.

² 2004: Kresby Zdenky Braunerové; 2008: Neobyčejný život malířky na přelomu století. Další výstavy se zápůjčkami z fondu Středočeského muzea se v roce 2008 konaly ve Sdružení českých umělců grafiků Hollar či v Památníku národního písemnictví. V příštím roce je plánována výstava F. Koblihy a J. Konůpka.

³ Viz např. VLK, M. Zdenka Braunerová (1858–1934). II. upravené vydání, Roztoky u Prahy 2004; VLK, M.; ŠÁŠINKOVÁ, M. Zdenka Braunerová : kresby. CD-ROM, Roztoky u Prahy 2004; nebo pravidelné příspěvky do Středočeského vlastivědný sborníku (SVS) vydávaného muzeem: STÁT-NÍK, D. Jaroslav Maria a Zdenka Braunerová, SVS, Roztoky u Prahy 2001, 19, s. 35-66; KUCHYŇKA, Z. Oslavy svatováclavského milénia a Zdenka Braunerová, SVS, 2002, 20, s. 57-70; REŠKOVÁ, I. Při vši bolesti je každá vzpomínka na Vás zároveň mou největší radostí. Zdenka Braunerová a Julius Zeyer, SVS, 2003, 21, s. 131-148; MIKULEJSKÁ, D. Zdenka Braunerová jako rádkyně a mecenáška, SVS, 2004, 22, s. 7-48; ŠÁŠINKOVÁ, M. Cesta Zdenky Braunerové k vlastnímu ateliéru. SVS, 2005, 23, s. 44-53; MENŠÍKOVÁ, Olga. Putování za Zdenkou Braunerovou, SVS, 25, 2007, s. 78,93; VLK, M.

– rozšířeném nejen v Evropě, ale i v Americe. Existují zdařilé i méně zdařilé studie, které těžší zejména z dochovaných osobních fondů zkoumaných umělecky aktivních žen.

Osobnost Braunerové byla čtenářům již několikrát přiblížena, buď formou historického románu (František Kožík), nebo monografií z pera historičky Mileny Lenderové,⁵ ale také vydanými edicemi korespondence malířky s jinými osobami z literárních či uměleckých kruhů. Dochovaná korespondence představuje jeden z nejvýznamnějších pramenů pro pochopení souvislostí, důležitých osobních vztahů, názorů a životních předělů umělkyně. Bohužel nebyla nikdy vydána tiskem jako celek, byly publikovány jen některé zajímavé dopisy⁶ anebo badatelé využívali, mnohdy nesystematicky, její určité části. Vydání edice korespondence Zdenky Braunerové s její sestrou Annou, která se provdala na počátku 80. let 19. století do Francie, by znamenalo detailní znalost korespondence, a to i vydané, dále orientaci v topografiích, národopisu, kunsthistorii nebo dobové literatuře a v neposlední řadě uplatnění jazykových znalostí francouzštiny, němčiny, angličtiny. Potřeba vydání takového pramene je více než nutná, právě proto, aby se předešlo dalším chybám, ke kterým dochází kvůli převzetí mylných informací z již vydaných publikací. Badatelé z řad studentů se soustředí většinou jen na jeden problém, protože v daném množství pramenů se nelze zcela zorientovat za pár měsíců. Tak se stává, že např. určité nepřesnosti z Kožíkova historického románu se opakují v dalších pracích. Argument, že korespondence je jako pramen s určitou výpovědní hodnotou již vytěžen, není v tomto případě na místě.⁷

Velkým přínosem zejména s ohledem na dokonalou znalost francouzského prostředí, kde malířka pobývala s malými přestávkami téměř 20 let, jsou práce Mileny Lenderové. Její nedávný studijní pobyt v Bernu odkryl např. existenci dopisů mezi Williamem Ritterem (švýcarský spisovatel, 1867–1955) a Zdenkou Braunerovou.

Na vydání kvalitní edice korespondence sester Braunerových nebo dalších respondentů by se musela podílet celá řada spolupracovníků. Příkladem takové práce je čtyřdílná edice korespondence Boženy Němcové, kterou připravil několikačlenný kolektiv autorů a postupně vycházela v letech 2004–2008. Další výjimečnou publikací je korespondence Otokara Březiny vydaná Petrem Holmanem v roce 2004. Nad touto obsáhlou dvoudílnou edicí dopisů s vyčerpávajícím poznámkovým aparátem, rejstříky i obrazovými přílohami strávil editor několik desetiletí.

První pokus o vydání korespondence Braunerové se datuje do 60. let minulého století. Editorem měl být prasynovec Z. Braunerové Vladimír Hellmuth-Brauner a jeho manželka Věra. Jmenovaní po dlouhá léta opisovali dopisy sester na psacím stroji, ale k tištěné podobě nedošlo. Hellmuthovi shromáždili i doplňující informace ke korespondenci v podobě připravovaných poznámek k edičnímu záměru, které v častých případech napomohly k identifikaci některých osob v korespondenci zmiňovaných. Bohužel tento významný ediční počín skončil, údajně pro neshody s nakladatelem, ve strojopisu v Literárním archivu Památníku národního písemnictví. V souvislosti s novými pravidly

Zamyšlení nad vztahem Zdenky Braunerové k ornamentu, SVS, 2008, 26, s. 27-37; RENČÍN, M. Návštěva malířky Zdenky Braunerové v Řetově, SVS, 2008, 26, s. 155-159. Viz také sborník z konference Žena umělkyně na přelomu století, Roztoky u Prahy 2005.

⁴ Na známce je zobrazeno dílo Vltava u Klecan, olej na plátně, 32 x 43 cm, signováno vpravo dole Z. Braunerova, Západočeská galerie v Plzni.

⁵ LENDEROVÁ, M. Zdenka Braunerová, Praha : MF, 2000. KOŽÍK, F. Na křídle větrného mlýna, 1977; Neklidné babí léto, Praha 1979.

⁶ KUBÍČKOVÁ, J. Dopisy Antonína Chittussiho z pozůstalosti Zdenky Braunerové, Umění 17, 1945-1949, s. 279-287; JURČINOVÁ-HRZALOVÁ, E. Korespondence Zdenky Braunerové s Annou Bourgesovou, roz. Braunerovou. Sborník NM, 1963, čís. 1, sv. 8, literární řada; HELLMUTH-BRAUNER, V. Antonín Chittussi ve stycích s Augustou a Zdenkou Braunerovými. Literární archiv I/66, s. 209-233.

⁷ Dílčí práce (většinou studentské) se zabývají spíše ženskou otázkou (gender) nebo salonní kulturou. Je třeba vzít v potaz i nové skutečnosti. V letošním roce se podařilo získat Středočeskému muzeu další, dosud neznámou, rodinnou korespondenci (v kopiích), která je uložena v rodině Pellé v Paříži.

vydávání edic tohoto druhu jsou ve strojopisu značné problémy, jako např. špatný přepis či volný přepis původního textu, vynechání pro editory nezajímavých pasáží apod.

Vladimír Hellmuth-Brauner po sobě zanechal ale další významné literární dědictví v podobě uspořádané korespondence Zdenky Braunerové s Juliem Zeyerem a F. X. Šaldou, která vyšla tiskem ve 30. letech 20. století.⁸ Po Hellmuthově smrti byly vydány jeho vzpomínky na rodinu Braunerových pod názvem „Paměti rodu“,⁹ ke kterým je nutno ovšem přistupovat kriticky.

Na důležitost korespondence Braunerové jako výjimečného pramene s velkou výpočetní hodnotou upozornil i kolektiv pracovníků ze Středočeského muzea v Roztokách u Prahy v letech 2000–2004 v rámci plnění grantového úkolu¹⁰, který spočíval ve vytvoření elektronické databáze uměleckých děl Zdenky Braunerové ve státních sbírkách České republiky.¹¹ Výsledek byl podmíněn mimo jiné i studiem archivních pramenů, zejména výše zmíněné korespondence, která doslova monitoruje pohyb a tvorbu malířky po dobu několika desetiletí. Toto studium umožnilo v závěru správné datování obrazů a kreseb dochovaných v českých sbírkách. Zejména dopisy z cest, přesně datované a lokalizované, pomohly k vročení a určení místa vzniku kreseb, kterých je dochováno ve sbírce Středočeského muzea několik stovek.¹² Elektronická databanka, která je k dispozici pro badatele jen prezenčně, obsahuje několik tisíc evidenčních karet i s digitalizovanými obrázky (obrazy, kresby, skici, knižní grafika, návrhy skla atd.). Vypovídá nejen o technice, rozměrech, názvu (je-li), ale i o vztahu mezi jednotlivými díly či fázemi artefaktu (skica – kresba – obraz – grafika). Chybí odkaz na dopis, existuje-li, se zmínkou o daném díle. Tento nedostatek lze odůvodnit spíše časovou náročností. Databanku je možno průběžně doplňovat, protože někdy se objeví informace o dalším díle, byť jen o jednotlivině, uloženém ve státní instituci, kterou řešitelé předtím neoslovili, protože tam žádné dochované dílo autorky nepředpokládali.

Mimo tuto obrazovou databanku byla pro badatelské účely vytvořena ještě informační část nazvaná Odras kulturního a společenského života umělkyně v osobní korespondenci. Byla rozdělena na několik oddílů a snažila se zachytit informace z dochované korespondence nejen sester Braunerových, ale i Zdenčiných přátel.

Druhým výstupem grantového úkolu byl scénář expozice malířky. Obsahoval libreto, technický scénář a sylabus se potřebnými vysvětlivkami a odkazy na chystané informační prostředky. Ve své podobě podával scénář návrh na realizaci expozice v době, kdy nebyla rekonstrukce ateliéru ještě dokončena.

Korespondence Zdenky Braunerové je uložena v několika českých institucích. Především se jedná o Památník národního písemnictví (PNP), sbírku písemností ve Středočeském muzeu v Roztokách u Prahy (ASM), Archiv Národního muzea (ANM), Státní okresní archiv v Litomyšli (SOKA Lit), Národní technické muzeum v Praze (NTM), Náprstkovo muzeum asijských, afrických a amerických kultur (NM), Moravský zemský archiv v Brně (MZA).

Největší objem vzájemné korespondence lze zařadit do období 1890–1930, kdy se Braunerová podílela na kulturním dění nejen v Čechách a na Moravě, ale zejména ve Francii. Korespondence sester začíná přibližně v době, kdy se Anna provdala do Francie za literáta Elémira Bourgese. Dvě sestry rozdílných povah, avšak stejného uměleckého založení a vnímavosti, bližší spíše vzdělané matce než českému politikovi Fr. A. Braunerovi, si byly vzájemně více než jen sourozenci. Zdena byla povahou temperamentní, umělecky rafinovaná, disciplinovaná a nadaná životním optimismem oproti romantické,

⁸ Přátelství z konce století. Uspořádal VI. Hellmuth-Brauner, Praha, 1939.

Přátelství básníka a malířky. Vzájemná korespondence Julia Zeyera a Zdenky Braunerové. Uspořádal VI. Hellmuth-Brauner. Praha : Vyšehrad, 1941.

⁹ HELLMUTH-BRAUNER, V. Paměti rodu. Praha : H+H, 2001.

¹⁰ Grantový úkol č. RK01PO30MG030 podpořený MK ČR.

¹¹ Velkým přínosem pro tuto práci byl soupis díla Braunerové uloženého v SČUG Hollar, který byl zpracován v disertační práci, viz ROČÁKOVÁ, E. Zdena Braunerová. Disertační práce, Praha, 1950, Katedra dějin umění. U 77/232.

¹² Již zmíněná výstava Kresby Zdenky Braunerové, která proběhla v roce 2004, využila nových poznatků získaných právě ze studované korespondence. Byl vydán katalog na CD-ROM.

klidnější a vyrovnanější Anně, která se klonila spíše k pasivitě, jež byla dána také jejím životním údělem manželky a matky. Korespondence tedy začíná rokem 1883, kdy v českých zemích doznival první nástup české buržoazie do kulturního, hospodářského a politického života. Zdenka negativně reagovala, zvláště ke konci století, na konvenční postoje měšťanstva, mravní příkazy a předsudky, ústup pravého vlastenectví a nástup pózy novodobých zbohatlíků. Odvrátila se od své třídy a upnula se ke kulturním hodnotám, bojovala proti předsudkům, toužila po sociální spravedlnosti. Odjezdem Anny ztratila svou nejmilejší přítelkyni a toto přátelství pokračovalo v jedinečné písemné formě, pro nás s tak vypovídající hodnotou. Pro osamělou Annu měla korespondence posilující význam, protože v manželství nebyla příliš šťastná, navíc nemoc její jediné dcery ji postupně zcela izolovala od dění v Čechách. Díky Elémirovi se seznámila s francouzskými umělci té doby, ale zůstala vždy jen literátovou manželkou. Zdenka se upnula na francouzskou společnost, prožívala období, zvláště po smrti matky, kdy se vážně rozhodovala o životě v Paříži, kde strávila s menšími přestávkami téměř celá dvě desetiletí. Korespondence vypovídá nejen o uměleckých ambicích Zdenky, ale zejména o všedním životě ženy umělkyně ve své době. Na jedné straně Zdenka, která touží po životě v Paříži v období, kdy musí, zejména z finančních důvodů, pobývat v Čechách, v konfrontaci s Annou na straně druhé, která prožívá strasti manželky literáta-individualisty a těžce nese složité postavení žen ve Francii.

Styl obou pisatelek je stylem konverzačním, hovorovým, proto neupraveným a bezprostředním. Dopisy jsou velmi rozsáhlé, obsahují nejen stručné informace ze společnosti pisatelek, ale sdělují i intimní pocity, rodinné problémy, dlouhé pasáže o módních trendech, na kterých obě dámy přímo lpěly, a další velmi podrobně líčené postřehy ze všedního života v tehdejší českém a francouzském prostředí. Nechybí detailní informace o navštívených lokalitách, zajímavých interiérech, zhlédnutých uměleckých dílech a literatuře.

Kromě dopisů sester je dalším pramenem značné množství dopisů od jiných respondentů a z jiných osobních fondů. Korespondence Zdenky Braunerové a jejích přátel podává dokonalý obraz společnosti své doby a proto je její další využití více než žádoucí. Okruh respondentů by mohl zahájit Antonín Chittussi, jehož dopisy jsou uloženy v PNP, byly částečně publikovány, a datovat je lze období 1879–884. Právě Zdena byla iniciátorkou jeho malířského zaměření spíše k modernímu realistickému pojetí malby, nebyla jeho žačkou. Pro počáteční vývoj malířky je zvláště důležitá korespondence s Elémirem Bourgesem, Zdenčiným francouzským švagrem. Bourges byl objevitelem nadání Zdenky, podněcoval ji k malbě, byl prvním zaslávkem do světa tvarů (toto téma částečně zpracovala Hana Bartošová jako diplomovou práci)¹³; umělkyně v dopisech konkretizovala své malířské začátky, zejména hodiny u prof. Ženíška. Malířka se v Elémirově osobnosti zcela zhlédla, aniž vypožorovala jeho individualismus hraničící s egoismem. Díky Elémirovi se i Zdena seznámila s významnými osobnostmi z francouzských uměleckých kruhů, se kterými se setkávala zejména v Samoisi při návštěvách rodiny a posléze s nimi vedla i rozsáhlou korespondenci (Marguerittovi, A. Point, J. Variot, T. Banville, O. Redon, M. Schwob, J. K. Huysmans, S. Mallarmé a další). Po roce 1900 se v jejím okruhu objevili další umělci, např. A. Rodin, P. Claudel, G. Apollinaire, G. Duhamel. Z těchto styků získávala zejména v době, kdy v Paříži studovala. Jelikož Zdena převzala úlohu zprostředkovatelky české kultury ve Francii, kde organizovala několik výstav, zejména lidového umění, přibývali postupně i dopisovatelé z francouzských kulturních a politických kruhů (M. Pellé, Pailleronovi, C. Maclair a další). V korespondenci 80. a 90. let se odráží osobnost umělkyně malířky-krajinářky, která se věnuje zejména olejům, začíná s lepty a ke konci 90. let zvláště knižní grafice.

¹³ BARTOŠOVÁ, H. Korespondence Zdenky Braunerové s Elémirem Bourgesem. (Dopisy z let 1878-1921). Diplomová práce, FFUK, 2004.

V poslední třetině života, kdy její umění nastupuje vrcholu, se z krajinářky stává grafička evropské úrovně, v Čechách průkopnice, která dává knihám na přelomu 19. a 20. století estetický tvar a stává se vzorem pro vývoj knižní grafiky. Převažuje korespondence s nakladateli, redakcemi či autory ilustrovaných knih (J. Portman, J. Krecar, R. Jesenská, K. Durynk, P. Toman ad.). Díky autorčině výjimečnosti na poli knižní grafiky bylo její dílo zpracováno P. Tomanem a A. Novákem ještě za života umělkyně.¹⁴

Korespondence konfrontuje dvě evropská centra, Paříž a Prahu, přes všechno tak rozdílná. V období od přelomu 19. a 20. století si Zdena dopisovala s celou plejádou českých umělců a významných osobností společenského života (F. Bílek, M. Marten, J. Uprka, bratři Mrštíkovi, rodina Kirschnerova, Klecandovi, O. Březina, J. Zrzavý, T. Šimon, F. Halas, M. Jiránek, A. Hofbauer, R. Jesenská, R. Svobodová, F. X. Šalda, R. Tyršová, L. Bráfová, O. Theer, J. Krecar, S. Bouška, A. Starý, M. Švabinský, D. Jurkovič, J. Fanta, J. Mayer, Benešovi, Kramářovi a mnoho dalších).

V kritickém zpracování korespondence Zdenky Braunerové jsou tedy ještě velké rezervy. Jako výjimečné ediční počiny tohoto druhu v posledních letech je nutno zmínit dvě edice deníků, které byly vydány i tiskem.¹⁵

Kromě vytěžení dané problematiky z osobních pramenů se nabízí další téma a tím jsou vlastní literární práce Zdenky Braunerové, nejen ty nevydané v rukopisech, ale zejména publikované články přímo z pera malířky. Zde chybí kompletní soupis a studium. Braunerová publikovala v časopisech, jakými byly např. Rozhledy, Pařížské módy, Světozor, psala do zahraničních dobových časopisů věnujících se umění. Stejně problematické je zmapování výstavní činnosti umělkyně. Její práce byly zmiňovány v kulturních rubrikách o probíhajících výstavách leckdy jen jednou větou. Neexistuje dosud proto přesný přehled jejich výtvarných aktivit na poli výstavním.

Zdenka Braunerová zanechala pro badatele širokou škálu dosud nezodpovězených otázek. Odpovědi na ně se skrývají v její umělecké i osobní pozůstalosti. Jde o to najít způsob, jak toto dědictví správně využít.

¹⁴ NOVÁK, A. Knižní grafika Zdenky Braunerové. Praha 1933. TOMAN, Prokop. Zdenka Braunerová. Popisný seznam grafického díla. Praha 1963. Poté se tématu věnovaly např. MIKULEJSKÁ, D. Z. B. a její význam pro naši knižní grafiku. Diplomová práce, Praha 1981, 90 s., Š 81/455. KVI a knihovnictví; DIATKOVÁ, Nataša. Zd. Braunerová, její knižní grafika a česká společnost. Diplomová práce, Praha. 1999. s.110. Ústav pro dějiny umění. Nebo v katalogu k výstavě v LA PNP Iva JANÁKOVÁ, viz PŘÁTELSTVÍ A LÁSKY. Katalog k výstavě 30. 5. – 1. 9. 1996. Praha : PNP 1996, s. 81-89.

¹⁵ Jedná se o edice deníků Zdenky Braunerové, které vydalo Středočeské muzeum, viz ŠÁMAL, M. (ed.). Cestovní deník Zdenky Braunerové 1883. Roztoky 2003; Deníky Zdenky Braunerové 1873 –1878. Roztoky 2007.

Orámování titulu knihy silných Miloše Martena, 1909, Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy (SM).

Ukázka z dopisu Zdenky Braunerové sestře Anně Bourgesové, Praha, Všehrdova 10, 12. 3. 1901. Nákres malířčina nového najatého bytu v Praze (SM)

Interiér malířčina ateliéru v Roztokách, 2005 (foto A. Hülka)